

# Η ΑΡΡΩΣΤΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΟΦΕΙΛΕΤΗ

## Η νεογλώσσα του Μνημονίου και η κατασκευή της συναίνεσης



της **Νικολέττας Τσιτσανούδη-Μαλλίδου\***

**Η** έρευνα των περιγραφών και των αναπαραστάσεων της πολύχρονης ελληνικής οικονομικής κρίσης στα μέσα ενημέρωσης, καθώς και στον λόγο των πολιτικών αποτελεί ισχυρή πρόκληση για τους σύγχρονους αναλυτές λόγου και τους ακαδη-

μαϊκούς ερευνητές που μελετούν τη γλώσσα. Μια προσεκτική ανάλυση των λέξεων και των φράσεων με τις οποίες η εξουσία «λάνσαρε» και υποστήριξε το μνημονιακό καθεστώς στην Ελλάδα αποδεικνύεται ιδιαίτερα αποκαλυπτική ως προς τη διαρκώς επιχειρούμενη κατασκευή της συναίνεσης αλλά και την ευρύτερη ιδεολογική χειραγώγηση –ενίοτε και εκφοβισμό– των πολιτών.

Στο πλαίσιο μελέτης που εκπονήθηκε στο πανεπιστήμιο και κυκλοφόρησε στις ΗΠΑ με τον τίτλο (σε μετάφραση από τα αγγλικά) «Γλώσσα και ελληνική κρίση – Μια ανάλυση της μορφής και του περιεχομένου» (Νέα Υόρκη: Untested Ideas Research Center) το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε σε δημοσιευμένα κείμενα από τον χώρο του Διαδικτύου και του έντυπου και ηλεκτρονικού Τύπου που αποδελτιώθηκαν από ένα κατά το δυνατόν ομοιογενές σώμα κειμένων. Μεταξύ των ζητημάτων που απασχόλησαν την ερευνητική προσέγγιση ήταν τα διάφορα είδη «κοινωνικού λόγου» που επιλέγονται κάθε φορά αφενός για να αποδώσουν τις συνέπειες των Μνημονίων που επιβλήθηκαν στην Ελλάδα και αφετέρου με στόχο να πείσουν τους παραλήπτες σε μαζικό πια επίπεδο για τις υποτιθέμενες «θε-

ραπευτικές» ιδιότητες των εφαρμοζόμενων μέτρων.

### Η κρίση ως προσωποποιημένη υπόσταση

Η μελέτη ξεκίνησε με την υπόθεση εργασίας ότι η εμπειρία των συνεπειών της κρίσης χαρακτηρίζεται και αποτυπώνεται στα κείμενα της δημόσιας σφαίρας, αναφορικά πάντα με την ελληνική πραγματικότητα. Από τη στιγμή, μάλιστα, που οι πολίτες εμπλέκονται άμεσα σε μια κατεχόμενη επώδυνη εμπειρία με μεγάλη χρονική διάρκεια, οι επιδράσεις αυτής της εμπειρίας μοιραία θα λεκτικοποιηθούν μέσω συγκεκρι-

μένων δομικών σχημάτων. Μια παράλληλη υπόθεση υποστήριξε ότι στον χώρο των μέσων μαζικής επικοινωνίας και της πολιτικής γίνεται συνειδητά ή τεχνηέντως ενός είδους υπερχρήση στοιχείων της λαϊκής και λαϊκότερης γλώσσας προκειμένου να αποδίδονται ευκρινέστερα τα μεγέθη της συνεπειών της ύφεσης στα μικρομεσαία κοινωνικοοικονομικά στρώματα.

Αυτό το οποίο καταρχήν παρατηρήθηκε ήταν ότι ο «λαός» –χωρίς καμία ρομαντική υποδήλωση στην έννοια– εμπλέκεται εξελικτικά στην αλγεινή εμπειρία του «θύματος», βιώνοντας το κακό στον δρόμο για το χειρότερο. Κι αυτή η διαρκώς επιδεινούμενη εξέλιξη διακρίνει το ύφος και τη μορφή της γλωσσικής πραγμάτωσης. Η απόδοση των συνεπειών της οικονομικής κρίσης μέσω ρηματικών σχημάτων, για παράδειγμα, υποδηλώνει ότι οι παραγωγοί του δημόσιου λόγου προτιμούν μια δυναμική και ολιστική περιγραφή της κρίσης. Η κρίση εμφανίζεται ως μια προσωποποιημένη πια υπόσταση που διατρέχει το σύνολο σχεδόν της ελληνικής κοινωνίας, προσλαμβάνοντας, μάλιστα, δραματικά χαρακτηριστικά. Τις περισσότερες φορές κυριαρχεί η εννοιολογική αντίληψη ότι τα προβλήματα που επιφέρουν η ύφεση και τα Μνημόνια αντιμετωπίζονται από τους πολίτες με τρόπο παθητικό, αφού δεν τους παρέχεται η δυνατότητα της διαφυγής ή της αντίδρασης.

Κατ' ουσίαν, περιγράφεται ή αποδίδεται ένα





αναπότρεπτο «πάθημα» ή μια σχεδόν ανεπανόρθωτη «συμφορά». Η κρίση παρουσιάζεται ως ένα φαινόμενο που επέρχεται αιφνίδια ως μια σαρωτική διαδικασία που επιτίθεται οριζόντια και επιδεινώνει μια ήδη διαμορφωμένη κατάσταση. Λ.χ.: «σβήνει η Ελλάδα», «αργοπεθαίνει το έθνος», «η κοινωνία έπιασε πάτο» κ.ά. Επιπλέον, αμετάβατοι τύποι όπως «πεθαίνω», «αργοπεθαίνω», «φοβάμαι» μεταφέρουν ένα σημασιολογικό φορτίο το οποίο αποδίδει πρωτόγονα συναισθήματα και αντιδράσεις και επιτυγχάνει την ανάληψη έως και την παιδική ηλικία των πασχόντων. Ο πόνος μοιάζει τόσο τρομερός και μη διαχειρίσιμος που παραπέμπει σε θεόρατους φόβους και συναισθήματα της παιδικής ηλικίας. Σε άλλες πάλι περιπτώσεις εκφράζονται η προκλητικότητα και η αιφνιδιαστική σκληρότητα της επίθεσης σε βάρος του ευάλωτου αλλά και η οργισμένη απαίτηση του αδικημένου για την αποκατάσταση της έννοιας του δικαίου. Χαρακτηριστικό ήταν το κατεξοχήν ανθεκτικό για πολλούς μήνες στην ελληνική τηλεόραση μότο «φέρτε πίσω τα κλεμμένα»!

Επίσης, σημειώνεται η παρείσφρηση στοιχείων από μια λογοτεχνίζουσα και φαρσοειδή γλώσσα, καθώς και από την ιδιωτική γλώσσα, όπου η κυριαρχία του συναισθήματος αποτυπώνεται γλαφυρά. Τα χαρακτηριστικά της κρίσης συμπυκνώνονται συχνά μέσα από τους μηχανισμούς της μεταφοράς και του αλ-

ληγορήματος. Δεν απουσιάζει η λελογισμένη μεταχείριση στοιχείων από μια χυδαία γλώσσα με κακέμφατα ουσιαστικά, επίθετα και ρήματα. Στις δομές αυτές εγγράφεται, ευθέως ή υπαινικτικά, η τάση αμφισβήτησης των επιλογών της πολιτικοοικονομικής ελίτ σε βάρος της «μάζας». Η χρήση λέξεων από τη «γλώσσα-ταμπού» συνοδεύεται με παράλληλη χρήση αντωνυμιών, όπως, για παράδειγμα, (εμείς) «τα κορόιδα», (οι άλλοι) «τα λαμόγια» κ.ά. Με τα σχήματα αυτά επιχειρείται μια συγκρουσιακή οριοθέτηση ανάμεσα στο γενικό «εμείς», δηλαδή ο «λαός», και τους «άλλους», που δεν είναι παρά «η εξουσία». Το «εμείς» ταυτίζεται με την έννοια του «θύματος», ενώ «οι άλλοι» αξιολογούνται ως «οι υπεύθυνοι» για την κατάσταση στην οποία έχουμε περιέλθει «εμείς».

### Πολίτες... προς ανάρρωση

Μια περαιτέρω λεξικο-γραμματική ανάλυση των δεδομένων οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η ύφεση και το Μνημόνιο γίνονται αντιληπτά ως εξελίξεις από τις οποίες οι πολίτες επιθυμούν να απαλλαχθούν με κάθε τρόπο, χωρίς όμως αυτό να γίνεται κατορθωτό, όπως προκύπτει από προσδιορισμούς του τύπου «ανοχύρωτοι», «ανυπεράσπιστοι», «μοιραίοι» κ.ά.

Άλλες πάλι φορές ο χρεωμένος λαός παρουσιάζεται ως άρρωστος που χρειάζεται την ιατρική παρέμβαση και θεραπεία. Οι αναγωγές

στον πόνο και την ασθένεια δεν θα πρέπει να θεωρούνται αυθαίρετες, στον βαθμό που συχνά ο οφειλέτης λαός παρουσιάζεται τόσο στα μέσα μαζικής επικοινωνίας όσο και στον πολιτικό λόγο ως ένας ασθενής, συχνά, μάλιστα, με πρωτόγονες αντιδράσεις απελπισίας και μεγάλης ενόχλησης για όσα του συμβαίνουν. Ας θυμηθούμε, άλλωστε, και το ντοκιμαντέρ του Άρη Χατζηστεφάνου και της Κατερίνας Κιτιδή «Debtocracy», δηλαδή «Χρεοκρατία», στο οποίο ανασύρονται δηλώσεις του πρώην δικτάτορα Γεωργίου Παπαδόπουλου, όπως «Πάλι θα αποτολήσω επαφήν με τους γιατρούς. Ασθενήν έχομεν, εις τον γύψον τον βάλουμε». Αμέσως μετά έπονται οι δηλώσεις του πρώην διευθυντή του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου Ντομνίκ Στρος-Καν «Μην πολεμάτε τον γιατρό! Ίσως σας δώσει φάρμακα που δεν σας αρέσουν, αλλά ακόμα κι αν δεν σας αρέσουν ο γιατρός είναι εκεί για να σας βοηθήσει»...

Η αρρωστοποίηση του χρεοκοπημένου δεν γίνεται τυχαία, πολύ δε περισσότερο δεν θα πρέπει να αποδίδεται απλώς σε ευφάνταστη χρήση του μεταφορικού λόγου από τους σχεδιαστές της δημόσιας πολιτικής και δημοσιογραφικής γλώσσας. Κατά την άποψή μας, η παρουσίαση του υπόχρεου ως ασθενούς γίνεται σκόπιμα, ώστε ο βεβαρημένος δανειολήπτης να σφραγίζεται με κατωτερότητα και βιολογική τρωτότητα, οπότε και να στιγματίζεται ως υποδεέστερη οντότητα που χρήζει θεραπείας και «σωτηρίας». Επιπροσθέτως, επιδιώκεται η σαφής εγκατάσταση της ιδεολογικής θέσης ότι ο δανειζόμενος έχει το πρόβλημα ως επίνοσος και όχι το πολιτικό σύστημα και οι τυχόν δικές του «ασθένειες».

Κατά συνέπεια, ο επιρρεπής στις νόσους και λεμφατικός κατάχρεος λαός, εκτός από τα χρεωστικά και αχρέωτα, σφραγίζεται ευγνωμοσύνη στους «γιατρούς» που υποτίθεται ότι θα τον σώσουν από τα χειρότερα, ίσως δε και από το μοιραίο. Ο φιλάσθενος και ενίοτε υποτροπιάζων δεν διανοείται καν να αμφισβητήσει άλλα θεμελιώδη, όπως, για παράδειγμα, εάν όντως χρωστάει, σε ποιους και γιατί χρωστάει, γιατί πρέπει αυτός να σηκώσει το βάρος της πληρωμής κ.λπ. Με αυτό τον τρόπο η διά του λόγου κατωτεροποίηση του πολίτη επιδιώκει την κατασκευή μιας αντίστοιχης πραγματικότητας υποτέλειας και εξάρτησης του «ασθενούς» προς την εκάστοτε πολιτικοοικονομική ιεραρχία. ■

\* Επίκουρη καθηγήτρια Γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Fellow 2014 στο πρόγραμμα Harvard Olympia του Κέντρου Ελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ και μέλους του Δ.Σ. της Ένωσης Ευρωπαϊών Δημοσιογράφων.

